

ד. אל"מ איתם לא התיימר בעדותו לזכור עיתוי הוספת הסייגים ואף סתר עצמו במידת מה בענין זה. מחד גיסא סבר, כי היה זה לאחר פרשת "טראזי" ומאידך גיסא, הוא מציון ארוע אחר, ששימש כציון דרך, שבו שוברה ע"י חיילים ידו של תושב מקומי שהונחה על שולחן קצבים, בשוק בעזה. (ראה בענין זה עמ' 212 לפרוטוקול). איתם מונה שני סייגים עיקריים שהוספו אז:

- א- הכאה בגפיים שלא באזורי גוף רגישים.
  - ב- איסור הכאתו של מי שאינו נוטל חלק בארוע אלים.
- איתם נדרש להבדל בין התקופות, זו שלפני הוספת הסייגים וזו שלאחריהם:

"בתקופה הקודמת, התקופה שבה לא היו סייגים, מותר היה להכות בכל חלקי הגוף. הפעם הראשונה שזה עלה היה כאשר מקומי בעזה מת כתוצאה ממכות. לפני ה- 9.2.88 לא היו סייגים לגבי איברי הגוף שבהם מותר להכות, לא נאמר להכות בראש, לא נאמר להכות בגפיים לא נאמר שום דבר. הגיעה אינפורמציה על מה שקרה בשטח התוצאות היו הסייגים שהוכנסו אחר כך. זה כשהתחלנו עם הדבר הזה כל מי שהיה בעזה ראה את זה כנרירה טובה יותר מירי... נושא ההכאה היה פתרון יחסית טוב. לאחר 3 שבועות שבהם התברר שיש נפגעים בצורה קשה, הארוע הקשה היה של אותו מקומי שמת ממכות בראש, היתה פגישה עם האלוף מרדכי ומנדי (כינויו של תא"ל אור - ביה"ד) ואז נאמר לא להכות בראש. אני אמרתי כציון זמן לזמן שבו הוסיפו את סייג ההכאה את הארוע שב מת אותו מקומי בעזה ממכות בראש."

(עמ' 211 לפרוטוקול)

העד מציון במפורש, כי על אף האמור אין הוא רואה הבדל מהותי בין התקופה שבה נוסחה ההוראה באורח כללי לבין התקופה בה סוייגה:

"מה שהיה אסור לפני הסייגים כאיסור של שכל ישר כמובן מאליו של אם היינו יודעים, היינו אוסרים במפורש, נאסר במפורש בהוספת הסייגים. אם הפקודה ניתנה שלושה שבועות לפני זה, היינו צופים שהפקודות יגיעו לידי זה שבו אנשים נלקחו הצידה ומוכים זה היה עולה קודם. זה לא עלה קודם לכן כשזה עלה הוספנו את הסייגים"

(עמ' 212 לפרוטוקול)

איתם נדרש בהודעתו גם לענין מושגי "הכח הסביר" ו"זמן הארוע".
 "אנחנו הרחבנו את משמעות המושגים של שימוש בכח סביר.
 אם היה שמץ של סיכוי שיש התנגדות או סיכון, ראינו את
 הפעלת הכח כלגיטימית. אם המתנגד הניף יד באוויר וזה
 יכל להתפרש כנסיון לאלימות, התחלת הפעלת הכח היא
 לגיטימית, כמה אחרי זה להרביץ לו עד למצב שהוא לא
 מהווה אחרי זה סיכון, זה נתון לשיקולו של המפקד
 בשטח. זה היה הקו האדום כמעט היחידי ששורטט.

אם חייל יכול לשבור ידיים ורגליים כתוצאה מזה שהיכה
 ערבי שהניף נגדו יד, הגבול המוסרי הוגדר בהפעלת כח
 סביר. הפקודות שניתנו לא אמרו להכות כצורה קשה או
 קלה. לא מצאנו להגדיר שני דברים, אחד-עוצמת התגובה
 במכות. לתת מכה יותר חזקה או פחות חזקה ולא מצאנו
 דרך לתת הגדרת מפקד מתי ארוע נגמר ולכן כל המכלול
 הזה באמת כמו בארוע מלחמה הוא מושאר לשיקולו של מי
 שבשטח. האינתיפדה בשלב הזה שבו התגבשו הדברים לא
 היתה מרדפים אלא עימות עם המונים מתפרעים. כל הזמן
 עמד לנגד עיננו החשש שהאינתיפדה תימהל בפחד. ירו על
 ג'יפ. זה לא שאמרנו הוא בסך הכל מתפרע, הם היו אויב
 שרצה להתנכל ולהרוג. אני לא לקחתי על עצמי להגיד לו
 אם הוא מרים יד אז תתן לו מכה אחת. היה מקרה שמישהו
 הרים יד וזרק רימון גז.
 הגדרנו שהחייל יקבע את גודל הסכנה, גודל התגובה ומתי
 זה נגמר.

החייל הוגבל להכאה באזורי גוף מסויימים במקום שזה
 ניתן, זה ניתן. אם חייל חושב שהוא בסכנת חיים זה
 (עמ' 207 לפרוטוקול)
 משהו אחר."

ה. אל"מ רמות ישראל מצוין, כי החל להבהיג מיוזמתו הטלת סייגים שרק
 מאוחר יותר השתקפו בהוראת הפיקוד הבכיר.
 "לי אישית היו דברים שלא נראו ובמסגרת חופש הפעולה
 שלי החלטתי להטיל סייגים". (עמ' 351 לפרוטוקול)

במסגרת הסייגים הורה העד שלא להכות עצירים, או כבולים, אסר להכות
 נשים, הורה להכות רק לצורך פיזור הפגנה ולאחר סיום ארוע לעזוב את
 המקום. נאסרה הכאת מי שלא השתתף בארוע, כן נאסרה הכאה בראש.
 העד השתדל לחסל תופעות של סאדיזם והכאה שלא לצורך ולהרחיק חיילים
 בעייתיים שהגזימו בהכאה. (ראה עמ' 344).

העד מאשר בכנות רכה, כי תגובותיו לגבי אותם מקרים חריגים היתה לעיתים מותנית בתחושתו האישית לגבי הארוע שקרה, או אם נימצא בשטח בעת ההתרחשות.

"גם אם זה לא היה מקובל עלי שאדם הוכה והוכה קשות בעקבות הפרת עוצר, בשנועיים הראשונים אם הייתי רואה את זה בשטח, הייתי נוהג אחרת, אבל כאשר קיבלתי את הדיווח במשרד אז לא נקטתי באמצעים נגדם."
(עמ' 354 לפרוטוקול)

עוד מציון העד, כי אין לו הסבר מדוע לא העלה את השגותיו לגבי דרך השימוש בכח כלפי מעלה -

"... לי היה חשוב שבחלקה שלי הדברים יהיו כפי שאני רואה אותם. לא היתה לי הערכה שאני יכול להשפיע על הדברים."
(עמ' 354 לפרוטוקול)

סא"ל מינץ הגורט' כאמור, כי ההוראות הפיקודיות לא דנו ברמת החייל הבודד מול המתפרע, מציון כי כל מח"ט בתחמו נתן הוראות - "ככל שירדנו ברמת החיילים שקיבלו חדריכים אז עברנו לפרטים ספציפיים. בתדריכים שאני קיבלתי דובר על אלימות כללית. אני חושב שהנזק צריך להיות לא בלתי הפיך, לכן בתדריכים שאני נתתי הבחנתי את מבחן השכל הישר, ואמרתי להכות ושלא יגרם נזק בלתי הפיך..."
(עמ' 125 לפרוטוקול)

אל"מ נוריאל גורס, כפי שצויין את תפישתו כי ההנחיות היו יותר בבחינת קריטריונים כלליים לקביעת התוכן, - וכי סביר, כי כשם שהפעילות כשטח הקדימה את ההנחיות, כך גם הקדימו הסייגים שהוטלו ביחידות את ההנחיות האוגדתיות. העד התיר להכות רק בגפיים ורק עם אלה ולא להכות באיברים רגישים.

העד ערך שיחות שיטתיות לחיילים, הגביר נוכחותו בשטח, הטיל סייגים המבוססים על שיקולים מוסריים ובראשם איסור של הכאת כנולים שהעד רואה בו משמעות "מנטלית" יותר מאשר "טכנית" (עמ' 322 לפרוטוקול). כמו כן, ננקטו אמצעים משמעותיים נגד חיילים בעיתיים. "צעדי המניעה" של העד הביאו לכך שהוא נתפש בעיני חייליו כמי ש"שומר על האוכלוסיה" כעוד שהוא סבור דווקא כי "שומר על נפש החיילים..." (עמ' 328 לפרוטוקול).

לדברי מח"ט גולני, אל"מ אשכנזי הסייג היחיד שהוטל מתחילה על השימוש בכח היה איסור הכאה שלא לצורך.

רק לקראת אמצע פברואר ניתנו הנחיות לסייג את ההכאה במונחים של "זמן אמיתי" וב"צמוד לארוע" כאשר המפקדים בעצמם סייגו את ההכאה למכות בגפיים בלבד. העד השתתף בדיון אצל מפקד האוגדה שבעקבותיו הוצא המסמך 22/ס, אלא שלדבריו במסגרת אותו דיון, לא היה סיוג של ממש של המושג "יוכה מפר סדר". (ראה עמ' 333 לפרוטוקול).

העד מגדיר את המצב שנוצר בשטח כ:

"מצב חדש שאין טכניקה ברורה וחורת לחימה מוגדרת... המצבים השתנו וכתוצאה מזה השיטות. זה היה תהליך של גיבוש יומיומי."

הוא לא ראה דרך גם משעלה המושג "כח סביר" להגדירו בפני החיילים: "...אני לא יכול להגיד לחייל להכות באופן סביר. חייל מכה תוך כדי עימות אלים..."

עם קבלת מברק התיקון 22/ס (ת/19)-

"...אני שאלתי את יעקב אור אחרי שקיבלתי את זה מה זה "כח סביר" הוא אמר לי: לא להרוג אותם..."

(עמ' 336-337 לפרוטוקול)

בהקשר זה מצוין העד, כי גם המברק המתקן וגם סיכום הישיבה, הגיעו אליו זמן ניכר לאחר הוצאתם (עמ' 338 לפרוטוקול).

ו. לטענתו של נא' 1 לא שמע בתקופה הרלוונטית לארוע כל סייגים הכרוכים בהכאה:

"אני לא שמעתי מהאלוף או מפקד האוגדה הסתייגות מהשיטה של הכאה לא במקום הארוע, אלא במרחק מה"

(עמ' 280-281 לפרוטוקול)

הבעמ' 275:

"אם מישהו חשב שדרך הניסוחים האלה אני צריך להבין שאני צריך להפעיל כח סביר בזמן אמיתי, הוא נתן לנו קרדיט נמוך מאד. את הניסוחים האלה בפעם הראשונה ששמעתי עליהם זה היה פה, כשקראתי את העדויות בתיק שמעתי שמפקד האוגדה והאלוף מדברים על "הפעלת כח סביר בזמן אמיתי"."

בהקשר זה מצוין העד, כי לא ראה כל תדריכים או הוראות כתוכות ובכלל זה לא ראה המסמך 22/ס או כל מברק שיצא לאחוריו.

לאחר כנס שר הבטחון העביר הנאשם מסר "מסר ברור" לפקודיו, כי ניתן אישור "מהדרג הכי בכיר" לעשות שימוש במכות לצורך דיכוי ההתפרעויות, בד בבד, להימנע מפגיעות קטלניות, המהוות כשלון בביצוע המשימה ונזק לתדמית המדינה. הנאשם הדגיש, כי צריך להכות בצורה "מכאיבה" לצורך לימוד לקח, אם כי אסור, כאמור, להגרר לסאדיזם. חיילים שיפריזו בשימוש בכח שלא לצורך, יענשו. (ראה עמ' 266 לפרוטוקול).

עם קבלת ההוראות הכלליות העלה הנאשם, כאמור, במסגרת הגדוד סייגים "אינסטינקטיביים". - הנאשם מציון, כי היה ברור לו שמדובר באיסורים טבעיים שאין צורך "להוציא בשביל זה הוראה מפורשת" (ראה עמ' 267 לפרוטוקול). הנאשם מביא כדוגמא האיסור להכות אנשים כבולים, כי מי שנכבל באזיקים אינו יכול להתגונן ולפיכך, נאסרה הכאתו, ענין שהנאשם למדו עוד מהשתתפותו בארועים קרביים שבהם נלקחו שבויים. (ראה עמ' 268 לפרוטוקול).

63. במסגרת הדיון - ונזכר אופיו ותוצאותיו של הארוע האלים נשוא כתב האישום - נידונו בהרחבה רבה 3 סוגיות:
- א- האם ניתן, בתקופה הרלוונטית, היתר להשתמש בכח כנגד מפירי סדר, כצעד ענייני שאינו קשור, במישרין בעצם דיכוי ההפרה.
  - ב- האם ניתנה ע"י גורמי הפיקוד - בגדוד, או מעליו, הוראה ישירה או עקיפה ל"שבור עצמות" המוכים, במסגרת הכח שננקט.
  - ג- האם הותרה "הכאה בצד" - ובאילו נסיבות.

השימוש בכח לצורכי ענישה

א. תא"ל אור דוחה, את הטענה כי עד קביעתם של האיסורים המפורשים שבאיגרת הרמטכ"ל - הותר ובמפורש, השימוש בכח כנגד התושבים המקומיים, גם לצורך ענישתם:

"השימוש בכח לצורך פיזור, השימוש הכולל, עצם הכניסה של הכח, עצם הפיזור, עצם הפעילות שלנו היא מרתיעה. אין קשר בין הרתעה להענשה. ריצה של כח ופיזור אנשים, גילוי נחישות ותפיסת אנשים היא הרתעה. השימוש בכח לצורכי הענשה אסור..." (עמ' 168 לפרוטוקול)

עם זאת מאשר העד כי:

"היתה פרשנות, בחלק מהמקרים נודאי, של שימוש במכות לצורך הרתעה והן לצורך ענישה. הייתי ער לכך שביחידות הפרוש לגבי ההתנהגות היו כאלה שהשתמשו בכח מעבר לכח הדרוש לצורך ביצוע המעצר." (עמ' 174-175 לפרוטוקול)

אל"מ איתם מציין אף הוא כי ההכאה לצורך ענישה נאסרה, אלא שסייג זה עלה רק בשלב השני לאחר "כשלושה שבועות" ולא נידון כלל בעת מתן ההוראה הכללית לעשיית שימוש בכח. הסייג כי אין להכות לצורך ענישה עלה ע"י אלוף הפיקוד ותא"ל אור. העד מניח כי הנאשם לויט היה נזרח כמיוס בעת אמירת הדברים. (עמ' 192 לפרוטוקול).

עם זאת מבהיר העד כי מנהג הענישה קנה לו אחיזה באותה תקופה בשל תחושת התיסכול של החיילים והרצון להפרע מהמתפרעים ולהענישם ואז לדבריו: "עלתה התופעה" שנה "היכו אנשים כאשר לא היה כלום" (עמ' 191 לפרוטוקול).

כך מנסח העד את הפער בין הסייג והאפשרות לממשו:
 "ההוראות בעל פה לא השאירו מקום לספקות באשר למשמעות המילולית, אלא באשר ליכולת לעמוד בסייג..."
 (עמ' 192 לפרוטוקול)

גם העובדה כי נמנעים הליכי מעצר או שהמתפרעים נעצרים ומשחררים "בערבו של יום", יכלו לטעת בקרב החיילים והמפקדים תחושה שההכאה הינה בבחינת ענישה. (ראה עמ' 183 וכן עמ' 203 ו- 206 לפרוטוקול).

עוד מניח איתם, כי קיים היה ערוב תחומים אצל המפקדים בין "ענישה" לבין "הרתעה". ההרתעה היתה בעצם ההכאה לצורך הורדת המוטיבציה ותכליתה לא היתה ענישתית. (ראה בענין זה החייתסותו של העד לעדותו של סא"ל מינץ בעמ' 192 לפרוטוקול וכן הנאמר בעמ' 195, 204 לפרוטוקול).

ב. אל"מ איתם נחקר לגבי מעורבותו בפעולות שונות הנחזות להיות ענישתיות. בענין זה העידו, מטעם ההגנה, מספר עדים שהיו פקודיו של הנאשם, אותה עת.

העד שמיאן (בעמ' 16 לפרוטוקול) מציין כי חזה בשני ארועים נפרדים, בדיר אל-באלח וברפיח, בהם סטר המח"ט בפניו של תושב מקומי שנעצר לאחר התפרעות. פוליטי, שהיה עד לאחד המקרים, מציין כי הסטירה באה כתגובה לטענת התושב המקומי כי אונו יודע עברית, לאחר שהמח"ט פנה אליו בענין זה. (ראה בעמ' 20 לפרוטוקול). גם נא' 2 מציין, כי היה מדובר בסטירה בעלת עוצמה ללא כל התגרות מוקדמת. (ראה בעמ' 396 לפרוטוקול).

המח"ט איתם מאשר בעדותו כי במקרה אחד סטר בפניו של תושב מקומי עצור לאחר שירק לכיוונו של חייל, היה מדובר לדבריו, בתגובה שחצייה שקולה וחצייה אינסטנקטיבית: תגובה לעלבוננו של החייל ורצון למנוע פריצת אלימות. (המח"ט סבור, בהקשר זה, כי לא חרג מהסייג האוסר הכאה כראש, או זה האוסר הכאה באמצעות הידיים, להכדיל מאלות. (ראה עדות המח"ט בעמ' 193 לפרוטוקול ועדות פוליטי בענין איסור ההכאה, אלא באמצעות אלה).

עד ההגנה סגן וולד מציין בעדותו כי ראה את המח"ט "מסובב אוזן עד כדי תלישה" לאחד המקומיים. (עמ' 453 לפרוטוקול). וולד מציין בנוסף כי לאחר ארוע נוצר את הוכו תושנים מקומיים ששכבו על הארץ באמצעות אלות כשהן המח"ט והן הסמח"ט נוכחים במקום ואינם מתערבים בנעשה. (ראה עמ' 449 לפרוטוקול). המח"ט איתם לא נחקר לענין זה ע"י הסנגוריה.

עד ההגנה, סגן פיסטטר, מעיד כי המח"ט הורה לו להושיב מפרי עוצר במרכז כפר ולהכותם באופן שיוותרו בהם סימנים, וזאת למען יראו וייראו. (ראה עדותו בעמ' 423 לפרוטוקול). לדברי המח"ט איתם אין הוא זוכר פרטי המקרה בברור, הוא מניח כי אכן הורה להושיב את מפירי הסדר במרכז הכפר, אולם לא התיר להכותם בניגוד להוראות הכלליות לענין השימוש בכח. (ראה עדותו בעמ' 204-205 לפרוטוקול).

העד סגן אלמגור מציין, כי נכח במקרה שבו הורה המח"ט לירות לעבר רמקולים הקבועים על מסגד כדי להשחיק קריאות הסתה שבקעו מהם. (ראה עמ' 425 לפרוטוקול). המח"ט איתם לא נחקר לענין זה ע"י הסנגוריה.

נאשמים 1 (עמ' 296) ו-2 (עמ' 399) מציינים כי ניתנו הוראות ע"י המח"ט להיכנס לבתים של תושבים מקומיים באישון לילה, ללא סיבה ישירה, וזאת לצורך הטלת מורא כללי.

המח"ט איתם (ראה בעמ' 215) מאשר כי התיר לפקודיו "כניסה לבתים" ו"ישיבה בסלון" ללא מתן הסבר ליושבי הבית.

העדים ברוש (עמ' 368), גיא רשף (עמ' 378), אסף אלמגור (עמ' 425) וכן הנאשם עופר רשף (עמ' 396) דנים בענין הוראתו של המח"ט איתם לבצע "הוצאות המוניות" של תושבים מבתיהם והושבתם במקומות ריכוז במשך שעות באישון לילה.

לדברי מקצת מן העדים אולצו התושבים לשכת בראשים מורכנים, האירו עליהם באורות פרוז'קטורים ולא ניתן להם מחסה מהקור והרטיבות, בתקופה זו של החורף. לדברי העד אלמגור, ניתנה הוראה ע"י המח"ט להביא מכונית כיבוי כדי להרטיב את התושבים, אולם לא היה צורך בכך לאחר שירד גשם אותו יום. לדברי העדים, נעשו פעולות אלה לצורך גרימת עייפות לתושבים, הורדת המוטיבציה להמשך פעילות הקשורה בהפרות סדר, ולדברי העד גיא רשף, גם לצורך המחשה לגורמי הפיקוד כי ניתן להשתלט על מאות תושבים ולהביאם למקום ריכוז באמצעות כח מצומצם של חיילים, ענין שיש בו כדי להצביע על אפשרות להטיל עוצר ולממשו באמצעים מוגבלים.

המח"ט איתם ציין בענין זה כי הוצאת התושבים מבתיהם, אכן נעשתה בלילה, ב"אזירה שקטה" וזאת כדי להבהיר להם את "תפיסת השלטון". הוא מכחיש כי נתן הוראה להרטיב את התושבים או להושיבם עם ראשים מורכנים. (ראה עמ' 188, 209 לפרוטוקול. ראה בענין זה את עדותו של רס"ן שלמה נחום על הדיווחים למפקדת האוגדה בענין הריכוזים ההמונים (עמ' 227) וכן עדותו של אל"מ רמות בעמ' 356 לפרוטוקול).

ג. לטענת הנאשמים 1 ו-2, העומדת כאמור בסתירה לאמור, קיבלו ולפיכך גם נתנו, הוראות לשימוש בכח שביסודן עומדת ההנחה כי הכאת תושבים מקומיים נועדה בין היתר לצורך ענישתם. לדברי נא' 1, הרי שהמסר שהועבר ע"י גורמי הפיקוד הבכיר היה כי "המפגש עם הצבא צריך להיות מכאיב" (עמ' 273 לפרוטוקול) וכי השגת השקט חייבת להעשות "באמצעות שיטת ההכאה".

מי שלא השכיל להשיב הסדר על כנו ננזף והועמד באור שלילי בעיני המפקדים. (ראה בעמ' 270 לפרוטוקול).

ממפקד האוגדה, כך טוען נא' 1, שמע ניסוחים "שמהם עולה באופן ברור שצריכה להיות הכאה לצורך ענישה" שצריך "להכנס בהם". אף אלוף הפיקוד התבטא באורח דומה, אם כי הנאשם אינו זוכר ניסוחם המדויק של הדברים בהקשר זה. (ראה עמ' 275 לפרוטוקול).

בישיבות בהן נטל חלק הנאשמים, דיווח יחד עם מפקדי גדודים אחרים, כיצד "מיישמים פעולת המכות". מהדיווחים עלה:

"דבר ברור וחד משמעי, שמכים בכדי להעניש ולהרתיע, כדי שיפחדו לצאת מהכית, בלי שום קשר לשאלת המעצר..." (עמ' 268 לפרוטוקול)

לקראת סוף ינואר 88, עם התמלאותן של המכלאות, והגבלת אפשרות המעצר. נשללה אפשרות המעצר, כאמצעי ביניים עיקרי, להרחקת העצור ממקום ההתפרעות ומאוחר יותר, לנקיטת הליכים משפטיים נגדו. ההוראה לשימוש בכח נועדה, איפוא, לדעת הנאשם להורדת המוטיבציה להמשך ההתפרעות והפכה - באין אחר - לכלי ענישתי נגד המתפרעים.

הנאשם מגדיר את ההכאה הענישתית "כמנת מכות". עם זאת, ניסה, כאמור, להתוות דרכים שונות ליישומה ולהגדרתה.

בשל חוסר האפשרות לכסות בהוראות את כל המצבים, לא "נתפס" הנאשם להגדרתם של "תחילת ארוע" או "סוף ארוע": "אני באופן אישי לא חשבתי להגדיר את זה בזמן". הנאשם החיר איפוא להכות מהשלב שהתחיל ארוע עד ש: "האדם הזה הבין שלא כדאי לו לצאת שוב להפגין.

הוא נתפס קיבל מנת מכות, הוא נענש על מה שעשה" (עמ' 271 לפרוטוקול).

הנאשם טען בפנינו, כי אם היה מנסה לומר לחיילים כי מותר להכות באמצעות הפעלת "כח סביר, בסמוך, או ברצף ובזמן אמיתי... יש בזה מן נימה של התחמקות... היו חושבים המג"ד מחפש כיסוי לעצמו" והוא לא היה ראוי לפקד על אנשיו. יותר מכך לדעת הנאשם:

"ההבדל בין להגיד, "כח סביר, זמן אמיתי" וכו' כמו להגיד למישהו "חסתער וחרוג" ואחר כך "אל תחרוג", זה בנחינת דבר והיפוכו" (עמ' 272 לפרוטוקול)

עם זאת, הורה הנאשם לדבריו להכות רק מי שהשתתף בהפגנה, ובסמיכות לה ואסר הכאת אדם שזוהה כמי שהשתתף בהפגנה מספר שעות קודם לכן ולא נחפס "במועד". (ראה בעמ' 231 לפרוטוקול). בתום ארוע ההכאה מחייב הנאשם קיומה של "שיחה" עם המוכה מבחינת העברת מסר:

"להסביר לו שיפסיק, שאם יתפוס אותו שוב יחטוף שוב, שילך וירגיע את החברה שלו" (עמ' 284 לפרוטוקול)

עם זאת, אין הנאשם זוכר אם ניתנה הוראה מפורשת לעשות זאת. המח"ט איתם, כך אומר הנאשם, "שידר הרבה מאד אגרסיביות, הרבה מאד נחישות בביצוע המשימה" עד שהנאשם מצא לעצמו צורך למתן את הוראותיו לפני פקודיו (ראה עמ' 306 לפרוטוקול). תיסכול קשה נגרם לנאשם לקראת סוף פברואר כאשר התבטא המח"ט בישיבה עם מפקדו הגדודים כי הוא "רוצה להדגיש פעם שניה" שאין להכות לצורכי ענישה" לדברי הנאשם לא נאמר ע"י שום גורם בעבר, כי קיים איסור להכות לצורכי ענישה ואז הטיח הנאשם בפני המח"ט, כי:

"זו הפעם הראשונה שהוא אמר לא להכות לצורך ענישה בעקבות זה היתה מהומה בישיבה והיתה התרעמות כללית... ואז קמתי ואמרתי שאם מישהו כאן מנסה להתכסות על חשבון חייליו ומפקדיו זה מעשה מכוער ולא אוכל להשתתף יותר בישיבה הזאת וקמת והלכתי" (עמ' 421 לפרוטוקול)

גירסתו של עד ההגנה, סרן אבי בכר, שנכח באותה ישיבה - שונה בפרט מהותי, לכאורה. לדבריו, אמר המח"ט כי הוא "... חוזר ואומר שיש להפעיל "כח סביר" אין העד בכר מצוין כי באותה ישיבה דובר על איסורה של הכאה ענישתית. (ראה בעמ' 360 לפרוטוקול).

ד. נא' 2 מצוין מספר שלבים בנושא השימוש בכח: בשלב הראשון במחצית ינואר 88 לערך, הוכו המתפרעים לצורך תפיסתם והעברתם למכלאות:

"מכיס כדי לתפוס, כמה מכות כשאתה נפגש איתו, עד שאתה מצליח לתפוס אותו ולכבול אותו ואז מפנים אותם... זה עזר אבל זה עבד לאט, ההפגנות קצת ירדו... לא דיברו איתנו איך וכמה להכות. היינו מדברים אז איציק התחיל

לסיוג את הדברים, הנביל את ההכאה לידיים ולרגליים גם
 בשלב ההשתלטות..."

בשלב השני, בו מתמלאות המכלאות ונעצרים רק "המסיתים" נוקטים הנאשם
 ואנשיו במה שמוכנה שיטת "הייבוש" דהיינו, השארתם של "המעוכבים" יום
 שלם ליד קיר" בנקודת הריכוז הגדודית. ענין זה מביא לתופעות שליליות.
 "חיילי מפקדה" כהגדרת הנאשם, וכך אף חייליו שלו, שהנאשם מציון כי
 אינו "חושד בהם שהם עד כדי כך כשרים..." "פורקים תיסכולם" על העצורים
 בדרך של הכאה בכל חלקי הגוף, ובהחבא.

בשלב זה, נוכח התחושה בדבר אוזלת ידם של החיילים בהעדר אמצעי
 הרתעה מספיקים מתגבשת אט אט "מדיניות" הנרקמת בישיבות הגדוד:

"אז התחילה השיטה של להכות בצד. בהתחלה זה היה
 להכות. תופסים מתפרע, ההכאה היתה לצורך ענישה או
 הרתעה, זה היה העונש שלהם.

זה היה קצח לפני הכנס עם שר הבטחון, השלב שאני מספר
 עליו, אבל אחרי הארוע של ה- 14.1.88. (ארוע
 נוצראת-ביה"ד).

זה פשוט עלה בשיחות עם איציק. בשיחות לא היו לנו
 שיחות עם דרג גבוה יותר מאשר המג"ד...

החיילים הרגישו מה שאנחנו הרגשנו, שזה לא עובד.
 "הייבוש" ליד הקיר לא משפיע, רק יוצר את הבעיות של
 אנשים מהצד שמכים. וזה לא עושה את שלו...

היו לנו שיחות עם איציק, דיברנו על הנזשאים האלה
 ולאט לאט הגענו למדיניות הזאת. ישבנו בתדריכים עם
 איציק, העלנו מקרים שהיו בשטח וגיבשנו דרך פעולה,
 לאט לאט מהשטח. כאשר אני אומר תדריכים זה המ"פים
 ואיציק, כל אחד אומר מה הוא ניסה, מה הלך או לא הלך,
 אם גילה שיטה, או כלי שניסה בצורה שונה והצליח:
 ניסינו את השיטה של להכות לצורך הרתעה, לא להביא
 אותם יותר למעצר, להביא רק מסיתים רציניים למעצר, כל
 השאר לא.

עכשיו זה היה שלב של להכות לצורך הרתעה. להכות את
 אותו מתפרע, מפר סדר שתפסת, ושלא עוצרים אותו, להכות
 אותו בידיים וברגלים בתור עונש. זה התגבש בשיחות של
 המ"פ עם המג"ד. אולי גם למג"ד היו שיחות כלפי מעלה
 וזה התגבש שם. אני זוכר את זה כשהליך שקרה לנו תוך
 כדי הארועים בשטח ותוך כדי השיחות עם המג"ד.
 כשהתחילו המכות האלה לא חשבת למה הם יגררו אותך,

תפסת מתפרע, נחת לו כמה מכות שלו, שאתה מרביץ לו, אתה נותן לו את הכמה מכות כדי להרגיע אותו, אם אלה היו מכות לצורך השתלטות. בשלב השני היה, אולי לא שלב, זה מיון רצף של הוראה משתנה כל יום, כל הזמן בהתאם למה שקורה. אמרו להכות על מנת להרתיע להעניש."

בהמשך עדותו מסתייג הנאשם מגירסתו הקודמת באשר "להתפתחותה" של "מדיניות הענישה":

"אני לא זוכר באיזה שלב התחלנו עם ההכאה לצורך ענישה, אני מניח שבשלב הביקור של שר הבטחון... אני לא זוכר אם מדיניות המכות באה לפני או אחרי ביקור השר. כל מה שאני מעלה פה זה השערות... אני לא בטוח שהותרו מכות לצורך ענישה לפני ביקור השר. השר ביקר בסוף ינואר. אנחנו הגענו לשטח ב- 12.1" (עמ' 417 לפרוטוקול)

גירסתו זו של הנאשם מהווה איפוא נסיגה בולטת מהתאור המפורט ומורכב השלבים באשר להתפתחות דרך השימוש בכח אותו מסר בתחילת העדות. למרביח הצער התרשמנו כי השמעת גירסאות סותרות, שלא מתוך תוס לב דווקא, אינן זרות לדרך עדותו של נאשם זה, כפי שעוד יפורט.

ה. מרבית העדים ששרתו בגדוד [REDACTED] השמיעו בפנינו אמירות דומות הקושרות את השימוש בכח עם ענישה. (ראה עדויותיהם של סגן גלב, המ"מים פוליטי וארדיטי, חיילי הפלוגה המסייעת, סרן גיא רשף). יוצאת דופן במידה מסוימת היתה עדותו של סגן דני שחם, שהגם שהתקשה מעט להיזכר בהוראות המדויקות שניתנו אותה עת, גרס מספר פעמים, כי השימוש בכח נעשה רק עד שלב המעצר ולא לאחריו וכי יש צורך להבחין:

"בין הנחיה לבין אוריה לבין מה שצריך לעשות. ההנחיה היתה מה שאמרתי, לתפוס ולהכות עוד בשלב עצירה... להכות אותם מכות נמרצות, עד לשלב שתפסתי אותו ולמעשה השתלטתי עליו..." (עמ' 28 לפרוטוקול)

עדויות של עדים ששרתו אותה תקופה מחוץ למסגרת הגדוד או החטיבה, גורסות אף הן, בעיקרון, ה"קשר הענישתי" לשימוש בכח. סא"ל מינץ מעיד כי לא נעשתה כל הפרדה בין "הפעלת האלימות לטובת הענישה" לבין הפעלת אלימות "לטובת הסדר" (עמ' 120 לפרוטוקול).

נושא הענישה לא היה מוגדר אולם היה ברור, כי ההכאה נועדה "ללמד לקח". (ראה בעמ' 124 לפרוטוקול). העד מצוין כי לא שמע הנחיה ישירה להכות ולשחרר והיתה מגמה לעצור את מפירי הסדר. עם זאת היו גם כאלה ששחררו ולא נעצרו. העד מעריך כי:

"במצב שנוצר ניתנו התדריכים, יכול להיות שחיילים שמעו הנחיות בניואנסים שונים בגזרות שונות שבהן התנהלה הפעילות" (עמ' 126 לפרוטוקול)

סא"ל נוריאל ניצן, מג"ד, גורס כי במסגרת כנס שר הכטחון נאמר,

כי:

"ההכאה היא חלק מהעונש... מכות זה עונש, להרביץ זה עונש" (עמ' 324 לפרוטוקול)

העומס על המכלאות היה אחד המרכיבים שהביאו להתפתחותה של "שיטת המכות". חיילים השתמשו בכח במסגרת ענישת המתפרעים גם שלא בהקשר למעצר, דהיינו גם אם היה מקום במכלאות:

"מדיניות המכות הפכה להיות דומיננטית בלי שום קשר למעצר, האוירה, לחץ הארועים באותו יום, שיקול דעתו של הקצין...". הם אלה שהשפיעו ואילו "הנסיון לשים את המכות בכפוף לעניין המעצר, הוא נסיון להגביל את הדברים בתחום צר..." (עמ' 327 לפרוטוקול)

העד גורס, כי המכות אמנם "לא היו מטרה" והיו בבחינת אמצעי להורדת רמת האלימות, אלא שהוא סבור, כי לאור ההוראות הנוהגות לא היה נכון, "להצמיד את המכות לארוע עצמו, זה המקרה הקל, אליו כמעט לא נדרשנו, זה ברור, יש התפרעות אתה נכנס מרביץ מכות. נתת למישהו מכה ונשברה היד, זה קורה. אני טוען שבשלב מסוים היתה מדיניות להכות גם במנותק מהארוע גם אם הארוע כבר הסתיים..." (עמ' 330 לפרוטוקול)

יצויין כי סא"ל נוריאל התראיין בתוכנית רדיו ביום 28.1.88, הראיון שודר למחרת. במסגרת הראיון הדגיש את הצורך בהקפדה על שימוש בכח כנגד מי שזוהה כודאות כמפר סדר:

"... אז הוא בטווח הזמן המידי כדי להשתלט עליו, או כדי לעצור אותו, או כדי להעניש אותו, בפרוש הוא חוטף מכות".

(ראה נוסח הראיון בתמליל, ס/25 וכן באותו ענין, ההסתייגות מתוכן הראיון המופיעה כס/30, בישיבת 1.2.88).

סא"ל נוריאל שימש כעד בבית דין צבאי, מש' צפון, במשפטם של קצין ושני חיילים ששרתו בגדודו, והועמדו לדין בגינה של פרשת "טראזי" הנ"ל. בתאריך 31.12.89 כגנתה מן העד הודעתו ס'27, בה הוזכר בין השאר, כי הוא חשוד במתן הוראות לפקודיו להכות עצורים מקומיים לצורכי ענישה. בס'27, שהוגשה ומאומצת ע"י העד בפנינו, גורס סא"ל נוריאל, כי את ההוראה להכות לצורך "לימוד לקח" ו"הוצאת מוטיבציה" קיבל מאלוף הפיקוד ומפקד האוגדה. כמו כן טען כי חזה בארוע, ואף סייע, לאלוף הפיקוד בעת שהיכה, בשתי מכות, באמצעות ידו, בפניו של תושב מקומי שלא ציית להוראה לפנות מחסום. (בענין זה ר' גם עדותו של אל"מ עמר יעקב). כמו כן טוען נוריאל כי שר הבטחון דאז, באחד מביקוריו באזור, שיבח דרך פעילותם של החיילים ואמר כי: "המכות הן חלק מהענישה".

מפקדו של סא"ל נוריאל, אל"מ אשכנזי גבי, מעיד כי ההוראה אותה קיבל ממפקד האוגדה, היתה כפי שהוגדר לו, למנוע הפרות סדר, להחזיר המצב לקדמותו, ולמנוע הפגנות אלימות.

הובהר לו כי אם אמצעי האמל"ח אינם עוזרים יש "להכנס בכח" במפירי הסדר ואם אינם בורחים:

"תופסים אתום לוקחים אותם למעצר והם מוכים... לא היה קשר בין המעצר למכות. לא היה סייג. לא נאמר לי שהפעלת המכות היא רק במצב או מקרה שהמפגין מתנגד, ... נאמר לי להכות מפירי סדר כבר בהתחלה"

(עמ' 331-332 לפרוטוקול)

העד מאמץ אף הוא את הדברים הכלולים בהודעה לאחר אזהרה שמסר במצ"ח, ביום 24.1.90 (ס'28) שבה גרס בין היתר, כי:

"במהלך הדברים היה ברור לי וגם למנדי, שכאשר אנו תופסים זורק אבן, אנו מכים אותו כעונש על זריקת האבן..."

מעדותו של העד אל"מ ישראל רמות עולה כי לא ניתנה הנחיה מפורשת להכות לצרכי ענישה (ראה עמ' 344 לפרוטוקול). עם זאת, התרשם העד, כי השימוש בכח ננקט בשל צורך הרתעתי וענישתי. כך מביא העד כדוגמא את האופן היעיל בו כפה קיום העוצר באזור אחריותו כאורח "שמי שיוצא מפתח ביתו מקבל מכות" (עמ' 347 לפרוטוקול), תגובה שבבסיסה הינה גם עונשית. המכות היו בבחינת לימוד לקח, למען יראו וייראו, (עמ' 349 לפרוטוקול) והוא אף סבור כי גורמי הפיקוד היו מודעים לשיטות הפעולה תוך הבעת שביעות רצון מהתוצאות בשטח:

"הדיווחים היו על שימוש בכח מעבר לפיזור הפגנות, למטרות ענישה. אני הנחתי מהשלמה של הפיקוד עם

הדיווחים האלה... שהם נותנים הסכמה שבשתיקה לענין הזה...".

רס"ן שלמה נחום, ש"יחודיותו" בכך שנטל חלק בישיבות שנערכו בלשכתו של מפקד האוגדה מציון כי דובר על הכאה כאמצעי ענישה גם על ידי המח"טים וגם "דומני ע"י מפקד האוגדה" (עמ' 227 לפרוטוקול).
סא"ל זיו משה, קצין המטה, מציון כי לא נאמר במפורש כי יש להכות לצורך ענישה אולם "כל מי שנתפס קיבל את שני הפליקים שלו..." (עמ' 233 לפרוטוקול).

סא"ל ברוש, מפקד גדוד הנ"מ, מעיד כי אל"מ איתם, וב"ניואנסים שונים", גם תא"ל אור, הינחו להכות מתפרעים לא רק לצורך ההשתלטות והמעצר (ראה בעמ' 369 לפרוטוקול). סיומו של הארוע נתון היה לשיקול דעתו של המפקד בשטח. במושג "בכח סביר" נעשה שימוש רק לקראת סוף פברואר.

העד אינו יודע אם נעשה שימוש ספציפי במונח "הענשה". אל"מ עמר יעקב משיב לשאלה בענין גירסתו של תא"ל אור, שהעיד כאמור כי הפעלח כח נגד מפירי סדר היתה במסגרת ההשתלטות עליהם ולא כדי להענישם כי:

"...אני אומר שהוא אומר את זה לצורך התכנות, זה לא מה שהיה בשטח, זה לא מה שהיה בכנסים, כמעט לא קרה שתפסת מישהו בזמן אמת, תמיד תפסת בסימטאות או בבתיים..." (עמ' 443 לפרוטוקול).

היה זה בלתי מעשי לוודא, כי המוכים הם אלה אשר השתתפו בפועל בהפרת הסדר.

"... לא היה קשר בין המוכים לבין זורקי האבנים, רצו אחרי מישהו, כשתפסו אותו, היכו אותו..."

לדברי העד אף אמר לו תא"ל אור באחת ההזדמנויות:
"יום אחד כולנו נהיה בוועדת חקירה... הוא אמר לי את זה עוד בשלבים הראשונים אני חושב..." (עמ' 436 לפרוטוקול)

עוד מציון העד, כי היועץ המשפטי של האזור שנכח בישיבות התרעם על שיטות הפעולה והוא היה בבחינת "המצפון" של כולם. (ראה בעמ' 439)

1. עדותו של המח"ט, אל"מ ענבר גיורא, שונה מעדויות חבריו. החטיבה שהתה באזור במחצית השניה של חודש ינואר 88 כאמור היה גדוד [redacted], בחלק מהזמן מסגרתה של חטיבה זו. עדותו של אל"מ ענבר, אינה עולה בקנה אחד

עם הטיעון שניתנו הוראות של "הכאה ענישתית". לדבריו, אושרה הפעלת כח סביר לצורך ביצוע המשימה ולמניעת הפרת סדר וקיים היה איסור להפעיל כח לאחר שהתפרע נעצר. העד מצוין כי "ליקט" הוראות מאלוף הפיקוד, מפקד האוגדה וקצין האג"מ, שביסודן, דמו להוראות אותן נתן הוא לפקודיו. באיגרת לחייליו שפורסמה ביום 3.2.88 בעיתון נמחנה (ת/18) קורא אל"מ ענבר לביצוע מושלם של המשימות לצורך קיום הסדר והשקט: "תוך גילוי נחישות, תקיפות והגינות... שמירה על ערכי מוסר וכללים הומניטריים..."

64. שנית העצמות

א. דיון נרחב הנגזר מן האישוס המייחס לנאשמים 1 ו- 2, סג סביב השאלה אם ניתנה, ע"י גורמים פיקודיים כלשהם, הוראה "ממוסדת" - ובמפגיע - לשבור עצמות הגפיים, במסגרת השימוש בכח שננקט ע"י הצבא כנגד תושבים מקומיים.

לקראת סוף ינואר 88, התקיים כנס שר הבטחון, בו נכח גם נא' 2. השר ביקש לשמוע תגובות המפקדים לנעשה בשטח ואז קם לטענת הנאשם המח"ט איתם "עם כל הנוכחות הגדולה שיש לו..." והצהיר:

"... וההוראות שלי הן להכות על מנת להעניש, להרתיע, שאדם שיצא להתפרע היום, לא יצא בשבועיים או בחודש הקרוב עוד פעם להתפרע, להכות חזק, לשבור ידיים ורגליים. בביטוי הזה "לשבור ידיים ורגליים" באותו ארוע השתמש אפי....
 זו היתה הפעם הראשונה ששמעתי הוראה כזאת חזקה, לכן אני זוכר את דברי אפי. "לשבור ידיים ורגליים" זו הוראה שאתה לא שומע כל יום. המילים האלה של אפי נכנסו לי טוב לראש."
 (עמ' 397 לפרוטוקול)

הנאשם מצוין, כי אינו זוכר את תגובתו המילולית המדויקת של שר הבטחון אם כי תמציתה של זו היתה כי:
 "עוצמת המהומות בשטח יורדת, להמשיך במדיניות הזאת ולא להישבר"
 (עמ' 397 לפרוטוקול)

התרשמות הנאשם היתה, איפוא כי השר מאשר את "אופן הפעולה" (ראה בעמ' 397 לפרוטוקול).

המפנה שהביאה אותה פגישה לדעת הנאשם היה בשינוי ההתייחסות לעוצמת המכות לצורך הענישה.

"...השינוי לאחר ביקור השר היה הכוונה למכות החזקות יותר שהיו לצורך ענישה. אמרו שאם היד חשבר אז לא קרה כלום, לפני זה לא אמרו את זה... הדברים שאפי אמר בישיבה זה נחרת לי בזיכרון. זה הפתיע אותי מבחינת העוצמה..." (עמ' 417 לפרוטוקול)

בעקבות המפגש נערכה שיחה בין המג"ד לויט לבין נא' 2:
 "איציק אמר בינתיים להמשיך כמדיניות הרגילה, להכות על מנת להעניש, להכות חזק, לא להכות נשים וילדים, להכות בגפיים..." (עמ' 398 לפרוטוקול)

המג"ד סייג לדבריו את ההיתר הכללי:
 "...ההכאה היא רק באלות, ולא על מנת לכסח, לא להרוג בן אדם. לו זו המטרה בהוראות האלה. מבחינת לשבור ידיים ורגליים, זה היה נוסח ההוראה, אם ישבר כתוצאה מהמכות זה ישבר, לא עמדנו וחיכינו שתשבר יד או רגל. אני הבנתי שאם ישבר, ישבר, ההוראה היתה בהחלט לשבור, אבל לא עמדנו וחיכינו שישבר, זה יכול להתפתח להתעללות." (עמ' 399 לפרוטוקול)

הנאשם מדגיש בפנינו בהקשר זה כי את הביטוי "לשבור את הידים והרגליים" שמע מהמח"ט ואילו מהמג"ד לא שמע אותו, ויותר מכך:
 "לי היה ברור מהמג"ד שהמשימה היא לא לשבור ידיים ורגליים אלא להשליט את הסדר. לא עמדנו וחיכינו שמשא יצליח לשבור לאחמד את הרגל. הביטוי היה יותר להשתמש בכח כלפי המקומיים." (עמ' 408 לפרוטוקול)

על אף האמור, מציין הנאשם בעדותו, כי הוא מצידו נתן הוראות "שבירה" לפקודיו:

"אמרתי לשבור ידיים ורגליים. חייל שלי היה יכול לנסות לחשוב שהוא צריך לשבור ידיים ורגליים, הוא לא יכול היה להגיע לידי ביצוע. בפועל היה שם קצין שלי המכות לא באו לכדי התעללות. אם הורדת מכה חזקה ונשברה יד אז נשברה יד, אין מה לעשות..." (עמ' 400 לפרוטוקול)

אישור לאמירתו - הוראתו זו של הנאשם מצוי גם באימתו במצ"ח, ת/8:
 ... אני נתתי את ההוראה לשבור להם ידיים ורגליים...
 באותה תקופה אלה היו ההוראות שנתתי לחיילים שלי,
 כאשר השתתפנו במעצר של מידי אבנים"

וכן:

"ההוראות היו לשבור ידיים ורגליים ואני נתתי אותן
 בפרוש,

בהמשך אימתו, ת/8, אומר הנאשם:

"את ההוראות הללו שנתתי לחיילים שלי קיבלתי באופן
 אישי על ידי מג"ד [REDACTED], רס"ן יצחק לויט וכן שמעתי
 הוראות האלה באופן אישי בדיונים שנערכו בנוכחות שר
 הבטחון, יצחק רבין ומפי המח"ט אפי איתם. באותו מקרה
 אישר שר הבטחון יצחק רבין בדברים מה שאמר המח"ט ואמר
 בעצמו לשבור למתפרעים שצויינו לעיל את הידיים
 והרגליים"

מאימרה זו עולה לכאורה, כי הנאשם כורך, בניגוד לעדותו בפנינו, גם
 את המג"ד לויט וגם את שר הבטחון לענין מתן ההוראה.
 הנאשם נדרש לסתירה אפשרית זו בעדותו בפנינו:

"במאי, בהודעה שלי, אמרתי שלושה אנשים שאמרו לשבור
 ידיים ורגליים והיום אני אומר שרק את המח"ט אני זוכר
 שאמר לשבור ידיים ורגלים. את אפי אני זוכר דווקא כי
 הוא היה דמות מאוד חזקה וגם הייתי איתו ביחסים מאד
 טובים.

זה היה המקום הראשון ששמעתי את הביטוי...
 כיום אני זוכר ששר הבטחון אישר בדבריו את דברי
 המח"ט. היום אני לא יכול לצטט את רבין שאמר לשבור
 ידיים ורגליים, אם אמרתי את זה אז כנראה שהייתי אז
 מאד משוכנע.

לגבי המג"ד... היום אני לא יכול להגיד במפורש
 שהמג"ד אמר לשבור ידיים ורגליים. אני לא בטוח
 שבהודעה אני מתכוון לזה שהוא אמר לשבור ידיים
 ורגליים במפורש... אני מדבר על מכלול של הוראות של
 דברים. על צורה של מכות... אני מתכוון לכל רצף
 ההוראות שקיבלתי.

היום אני זוכר בודאות שמהמג"ד לא שמעתי הוראה כמשימה לשכור ידיים ורגליים. איציק לא הגדיר את זה כהגדרת משימה." (עמ' 409 לפרוטוקול)

ובעמ' 410 לשאלת הסנגור:

"שאלה: אם כך יכול להיות שבמצ"ח התכוונת לחשובת המג"ד שזה חלק מהענין ולא המשימה עצמה? תשובה: יתכן. לא מכל מקום היה ברור שלא הולכים לשבור ידיים ורגליים. זו לא המטרה. יכול להיות שזה יקרה כתוצאה נלווית למשימה של השלטת סדר."

כ. המ"מ פוליטי, פקודו של נא' 2, מציין בעדותו, חד משמעית, כי ניתנו בגדוד הוראות "שבירה":

"לתפוס מתפרע להכות אותו, ההגדרה היתה לשכור ידיים ורגליים ולשחרר אותו. היתה הוראה להכות בגפיים עם אלה ורק בגפיים. את ההוראות האלה קיבלתי מעופר ומאיציק, עד כמה שאני יודע היישום בשטח היה תואם להוראות..." (עמ' 19 לפרוטוקול)

"את ההוראה לשכור ידיים ורגליים קיבלתי ספציפית מעופר, מהמג"ד. עופר היה בישיבות סגל והוא אמר לי את זה. מהמג"ד איציק גם שמעתי את זה..." (עמ' 24 לפרוטוקול)

"מפקד הכח האקראי שבשטח החליט על ההכאה אם להכות להרחיע רק או גם לשכור ידיים ורגליים כל המעצר של חשוד וההכאה שלו הכל היה בידי מפקד הכח שבשטח הוא היה נותן את ההנחיה במקום. לפי מה שהבנתי ההוראות לשכור ידיים ורגליים, לשכור עצמות היו חד משמעיות, זה לא היה ביטוי ציורי אלא בפועל..." (עמ' 24 לפרוטוקול)

עם זאת מציין העד, כי לא היתה הקפדה כי תתבצע שבירה בפועל של העצמות והסתפקו בהכאה קשה, לצורך העברת "מסר" ההרתעה. באימתו, 7/ס, מציין פוליטי, כי "היתה חקופה שההוראה שקיבלנו מסגן עופר רשף היתה להכות בידיים וברגליים...". אכן עולה מתוכן ההודעה, כי את הוראת השבירה קיבל העד גם מהמג"ד, כפי שטען בפנינו.

סמ"פ בגדוד [REDACTED], ראובן פיסטטר מציון, כי ניתנה הוראה ע"י המח"ט איתם "לשבור ידיים למי שזורק אבנים" העד מדגיש כי דובר על "ידיים" בלבד ולא על "רגליים". לדבריו כל אחד פרש את ההוראה כרצונו. הוא עצמו פרשה "מילולית" אולם לא מימשה.

סרן אבי בכר, קמכ"צ גבעתי, מציון, כי בשתי הזדמנויות שמע את המח"ט איתם מתבטא כפגי חיילים, כי יש "לפרק את העצמות" למפר סדר שזורק אבנים. (עמ' 359, 361 לפרוטוקול).

המ"פ סרן גיא רשף מציון, כי קשה לו לייחס המושג "שבירת עצמות" "לאדם מסוים, זה הסתובב בשטח...".

המח"ט איתם אמר דברים ברוח: "להכנס בהם נכח רב" העד אינו זוכר כי איתם דיבר בכנס שר הבטחון על "שבירת עצמות". (ראה נעמ' 379 לפרוטוקול).

המ"פ דני שחם מעיד, כי לא ניתנה הוראה "לשבור את העצמות" אם כי זכור לו, במעורפל, כי שמע המלה "לשבור להם את העצמות" בהקשר שהעד אינו זוכרו. (ראה נעמ' 28 לפרוטוקול).

המח"ט אשכנזי (עמ' 336), שולל כי ניתנה הוראת "שבירה" כך גם מח"טים ענבר (עמ' 159), ועמר (עמ' 447). גם המג"דים מינץ (עמ' 123), ברוש (עמ' 366), נוריאל (ס' 27), אינם גורסים כי ניתנה הוראה ספציפית מעין זו. מקצת העדים מציינים כי מדובר במונח "שהסתובב" "שהופיע בתקשורת" ו"שרץ בכל הרמות" אולם כאמור לא קשרוהו בהוראה מסוימת ומוגדרת.

ג. נא' 1 שולל הטענה כי הורה "לשבור ידיים ורגליים" (ראה עמ' 277, 286 לפרוטוקול). עם זאת מציון לויט:

"אני חושב שכל מי שנתן הפקודה להכות היה צריך לקחת בחשבון שהתוצאה האפשרית היא לא רק שישברו ידיים ורגליים, אלא יכול להיות שמישהו גם ימות כתוצאה מההכאה. זו תוצאה שהיא לא רצויה אבל אפשרית... מי שנתן את הפקודה הזאת כפי שהוא נתן היה צריך לקחת את זה בחשבון שמישהו עלול להרג מזה. אני לא יכול לומר שהייתי מופתע כששמעתי שנשברו עצמות גם בישיבות עם המח"ט - מג"דים סיפרו על מקרים כאלה. מתי ידענו שנשברו עצמות? כשרופא בדק ואבחן שבר או כשלא הסכימו לקבל את העצור לבית המעצר בגלל שנשברו ידיים ורגליים" (עמ' 277-278 לפרוטוקול)

לדברי לויט לא נתן המח"ט איתם "פקודה מבצעית - משימתית לשבור עצמות", אולם בלא מעט הזדמנויות שאל החיילים:

"נו, כמה ידיים ורגלים שבורות יש לנו היום? בצורת השאלה, דהיינו בחיוד, אתה מעביר לחיילים מסר מאד ברור לגבי מידת הדבקות שאתה דורש מהם במילוי אחר המשימה" (עמ' 277 לפרוטוקול).

לויט מציון כי נאלץ לסייג את דבריו של המח"ט בפני חייליו: "אמרתי לחיילים שאף אחד לא מתחשבן איתנו על מספר שבורי הידיים והרגליים, צריך להבין את הדברים בצורה יותר עניינית, צריך להסביר לחיילים שמה שהמח"ט אומר לא צריך לקבל את זה כלשונו" (עמ' 305 לפרוטוקול)

לפיכך, מסביר הנאשם לחייליו שלא יפרשו את האמירה "מילולית" אלא "כהכאה, כדי להכאיב להם...". (עמ' 278 לפרוטוקול). במהלך עדותו מתייחס הנאשם לאפשרות כי נושא "השבירה" הועלה בכנס שר הבטחון. אומר הנאשם: "אני יכול להתחייב ב- 80% שהדבר נאמר בניואנס כלשהו ע"י שר הבטחון, שהנושא הזה של לשבור להם את העצמות... גם מהמח"ט... בדמה לי שהוא גם כלל את המשפט הזה...". (עמ' 278 לפרוטוקול).

גירסה זו של הנאשם עומדת בסתירה לתחילת עדותו שבה "ציטט" מדבריו של השר בלא להזכיר כלל "ניואנס" מתחדש זה. אכן, בהמשך אומר הנא' 1, "בארוע המסוים של משטרת המחנות אני לא זוכר בברור את נושא שבירת הידיים והרגליים" (עמ' 282 לפרוטוקול). לאור עיתוי העלאת הגירסה, סתירותיה, והעובדה כי איש מלבד נא' 2 שנכח בכנס לא טען זאת, התרשמנו, כי הנאשם לויט, כשל בענין זה בנסיון פסול לתאם גירסתו לזו של נא' 2.

ד. אל"מ איתס כופר בטענה שהועלתה נגדו כי הורה על "שבירת עצמות" במהלך הכאה. עם זאת, הוא מאשר כי בתשובה לשאלות פקודיו לא הוציא מכלל אפשרות כי זו תהיה תוצאת שימוש בכח.

"אני מעולם לא התבטאתי בשום פורום, אני אומר את זה חד משמעית, לא דרשתי מהחיילים שלי שיש למישהו משימה "לשבור עצמות". אני זוכר את עצמי חושב על הביטוי הזה בהקשר של דברי הרמטכ"ל דדו, ז"ל, במלחמת יום כיפור, אני זוכר שאמרתי שאין להשתמש בביטוי הזה, זו אינה משימה או הגדרת משימה. היו שאלות בכל הפורומים שהזכרתי איך להכות. אני אמרתי שאין דרך להגביל את נושא ההכאה באופן כזה שבמהלך הגדרת הכח לא להכות עד